

ВИЩА ШКОЛА

БЕЛЬМАЗ Я.М.

ПРОФЕСІЙНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ВИКЛАДАЧІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ У США ТА ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ

Останнім часом в Україні відбуваються глобальні зміни у всіх сферах життєдіяльності, у тому числі й у сфері освіти. Значно підвищився інтерес вітчизняних учених до досвіду зарубіжних колег. У зв'язку зі швидкою зміною вимог до спеціалістів з вищою освітою актуальним стало питання підготовки педагогічних кадрів для вищої школи. Для активного пошуку шляхів удосконалення підготовки викладачів для ВНЗ України доцільно було б розглянути професійні характеристики викладачів вищої школи у США та Великій Британії.

Висвітленню вищезазначених проблем сприяли наукові дослідження вчених, які займалися питаннями підготовки викладачів ВНЗ у США та Великій Британії (К. Бек, К. Картер, К. Коснік, Д. де Сімоне, М. Сунцова).

Мета статті полягає в тому, щоб показати структуру професорсько-викладацького складу ВНЗ США та Великої Британії; проаналізувати вимоги щодо діяльності американських і британських викладачів вищої школи; висвітлити деякі особливості роботи професорсько-викладацького складу в зазначених країнах.

Вимоги до рівня освіти та наукового ступеня викладача вищого навчального закладу залежать від предмета, який викладається, та від типу навчального закладу, у якому працює викладач. Взагалі викладач вищого навчального закладу повинен мати щонайменше ступінь бакалавра та три роки досвіду роботи в галузі. Проте для роботи у більшості коледжів й університетів необхідним є щонайменше ступінь магістра, а іноді обов'язковий і докторський ступінь.

Структура вчених звань та академічних посад у США та Великій Британії дещо різниться. Так, в американських університетах до всіх викладачів студенти звертаються "професор", незалежно від фактичної посади та вченого звання.

Для отримання штатної посади (tenure-track position) у чотирирічному коледжі чи університеті, як правило, передбачається ступінь доктора наук, хоча для викладання деяких дисциплін, наприклад, мистецтва, або на тимчасову посаду можуть бути прийняті магістри чи докторанти.

Професорсько-викладацький склад більшості вищих навчальних закладів являє собою ієрархію з чотирьох рангів: професор (full-professor), ад'юнкт-професор (associate professor), доцент (assistant professor) й інструктор (instructor). Ці посади зазвичай обіймають штатні працівники. Біль-

шість викладачів вищої школи починають свою кар'єру з посади інструктора або доцента. Невелика частина професорсько-викладацького складу працює за контрактом на окремий академічний термін і обіймають посаду “лекторів” (lecturer) [5].

Отже, розглянемо особливості професорських посад у ВНЗ США.

Assistant professor. Цей термін деякі словники перекладають як “доцент”, проте, зважаючи на те, що системи підготовки кадрів вищої кваліфікації в Україні й США неідентичні, іноді важко дати точний переклад того чи іншого поняття. Тому, на наш погляд, доцільним буде вживати оригінальні терміни.

Assistant professor – це посада, з якої зазвичай починається кар'єра викладача вищого навчального закладу, який має ступінь доктора філософії або інший докторський ступінь; хоча в деяких коледжах на цю посаду може бути прийнято магістра наук, який тільки працює над докторською дисертацією. Як правило, ця посада не є штатною, хоча в більшості закладів вона є шляхом для отримання штатної посади (tenure-track position), тобто кандидат може стати штатним працівником після випробувального терміну (від трьох до семи років). Імовірність того, що assistant professor буде працювати в штаті, залежить від навчального закладу та галузі викладання. У більшості ВНЗ десь близько 50% професорів цього рангу переходять до штату й отримують посаду associate professor після шостого року роботи. Однак ця цифра може коливатися від 10% у найпрестижніших університетах (наприклад, Принстон) до 70% у коледжах, які не мають власного відділу докторантури.

Associate professor – це посада, яку, як правило, отримують після так званої “другої книги” (особливо це стосується галузі гуманітарних та соціальних наук), хоча вимоги для отримання посади associate professor значно відрізняються у різних навчальних закладах. Як правило, при зарахуванні до штату викладач отримує посаду associate professor. Досить рідко буває, що цю посаду обіймає викладач, який не входить до штату. Така ситуація може спостерігатися у тому випадку, коли необхідно когось заохотити фінансово, але претендент не має достатньої кваліфікації для штатного працівника.

Власне професор (full-professor) – це найвищий професорський ранг. У традиційних навчальних закладах ця посада завжди штатна. Середній вік американських професорів – 55 років. Мало хто може отримати посаду власне професора до 40 років. Ця посада добре оплачується – в середньому 90 тис. дол. США на рік. Full-professor отримує заробітну плату десь на 70% більше, ніж assistant professor у тому самому навчальному закладі.

Крім цих основних посад існують й інші.

Заслужений професор у відставці (professor emeritus). Після того, як професор пішов на пенсію, він може продовжувати викладати; також він отримує досить значний відсоток від його останньої заробітної плати в якості пенсії. У деяких інститутах до категорії professor emeritus включають також штатних associate professor, які досягли пенсійного віку.

Visiting professor (професор, що приходить). Цю посаду може обіймати професор з іншого ВНЗ, незалежний вчений або докторант-практикант.

Adjunct professor (ад'юнкт-професор (рос. – приходящий профессор)) не має постійної посади в академічному закладі. Він викладає курси на контрактній основі (часто цей контракт поновлюється). Як правило, це посада сумісника, навантаження якого менше, ніж необхідно для отримання певних пільг (наприклад, медичне обслуговування).

Ад'юнкт-професор зазвичай не має адміністративних чи дослідницьких зобов'язань. Більшість ад'юнкт-професорів є сумісниками у декількох навчальних закладах.

Посада ад'юнкт-професора привносить у професорсько-викладацький склад певну гнучкість, працюючи, як додаткове джерело.

Professor by courtesy (професор за титулом). Це також посада сумісницька, але професор однієї кафедри виконує також всі обов'язки професора іншої кафедри.

Професор-дослідник усю свою увагу фокусує на науково-дослідній роботі. Зазвичай такий професор є надзвичайно цінним для університету в плані керування науково-дослідною роботою, публікацій наукових праць. Кафедра намагається не навантажувати такого професора курсами, що не мають стосунку до його науково-дослідної діяльності. Часто професор-дослідник не працює на повну ставку, а більшу частину заробітної плати отримує з наукових грантів.

Honorary professor (почесний професор) – це більш звання, ніж посада, яке призначається за видатний внесок у наукову або викладацьку діяльність [3].

Професор вищого навчального закладу, як правило, виконує чотири функції:

- 1) методично-викладацьку (проводить лекції та семінари зі своєї дисципліни);
- 2) наукову (займається науково-дослідною роботою у своїй галузі);
- 3) суспільну (виконує суспільну роботу, включаючи консультування);
- 4) наставницьку (готує студентів і докторантів у плані наукової роботи) [2].

В університетах Великої Британії посада професора зустрічається рідше. Як правило, на цю посаду призначаються найдосвідченіші викладачі. Інші викладачі обіймають посаду лекторів або старших лекторів (lecturer, senior lecturer, reader). Деякі британські університети почали використовувати термінологію, прийняту у США: так, senior lecturer і reader іменуються асоційований професор (associate professor).

Взагалі, титул “професор” у Великій Британії використовується до власне професорів (full professor), до лекторів звертаються або “доктор” (якщо викладач має ступінь доктора філософії), або “містер / місіс / міс”.

Отже, у Великій Британії структура академічних посад подано таким чином:

- професор (professor);
- лектор-доцент (reader);
- старший лектор (senior lecturer, senior teaching fellow, principal lecturer);
- лектор (lecturer, teaching fellow);
- асистент лектора (assistant lecturer, demonstrator, seminar leader, associate lecturer, graduate teaching assistant);
- професор, що приходить (visiting professor (рос. – приходящий профессор)).

Крім того існують почесні звання: почесний професор, почесний доцент, почесний лектор.

Останнім часом більшість університетів Великої Британії відмовляється від так званої системи “введення до штату” (tenure). Це означає, з одного боку, що після випробувального терміну викладач може отримати постійну посаду (як правило, випробувальний термін не триває більше ніж три роки), а з іншого – що адміністрація університету може звільнити викладачів навіть найвищого рангу у будь-який час. Іноді викладачі британських університетів не просуваються кар’єрною сходинкою і залишаються на посаді старшого лектора протягом усієї своєї кар’єри.

Більшість викладачів вищої школи у Великій Британії мають докторський ступінь. Зараз наявність наукового ступеня є однією з умов отримання посади в багатьох британських університетах, хоча раніше навіть найвищі академічні посади (наприклад, професора та лектора-доцента) могли обіймати викладачі, які зробили вагомий внесок у розвиток науки, але не мали наукового ступеня.

Кожен університет висуває власні критерії обіймання посад викладачів вищої школи, проте загальні вимоги є спільними. Розглянемо вимоги до посади старшого лектора, лектора-доцента та професора на прикладі університету Варвік (University of Warwick).

Старший лектор. На цьому рівні критерії для обіймання посади такі:

- 1) доведена здатність до наукової роботи;
- 2) доведена здатність до викладання;
- 3) готовність виконувати адміністративні завдання в університеті та від імені університету;
- 4) важливі досягнення у науково-дослідній роботі;
- 5) постійно високий рівень досягнень у науковій діяльності;
- 6) значний внесок у викладацьку діяльність;
- 7) важливий внесок в інші види діяльності, пов’язаної з університетським життям (наприклад, створення та підтримка інтелектуального, культурного та соціального середовища університету).

Обов'язковими є перші три пункти. Чимала увага приділяється шостому пункту, більше того, цей пункт розписано детально:

- заняття оцінюються спостерігачами як відмінні. Вплив та цінність викладання визнається за межами університету;
- викладання має високий результат ефективного навчання студентів;
- неперевершеність у викладанні визнана на рівні факультету, а іноді й інституту;
- заняття творчі, пристосовані до різних студентів та обставин, з використанням інновацій;
- педагогічна діяльність пов'язана з дослідною роботою з дисципліни, що викладається, та з дослідженнями з педагогіки;
- мав місце і продовжується професійний розвиток;
- зроблено внесок у розвиток і підтримку якості викладання в університеті та поза його межами [4, с. 6–7].

Лектор-доцент. Загальні критерії для обіймання цієї посади такі:

- 1) визнання особливості наукової роботи;
- 2) підтвердженням наукової роботи може бути вагомий внесок у дослідження в певній науковій галузі. До уваги також береться майстерність викладання, причому у “Керівництві” розписуються вимоги до майстерності викладання для обіймання посади лектора-доцента.

При призначені на посаду професора, як правило, головним та визначальним фактором стає широке визнання та авторитет у наукових колах, ґрунтовні дослідження в певній галузі, наявність великої кількості публікацій.

Що стосується викладацької майстерності, то основні критерії її визнання є однаковими для всіх трьох посад [4, с. 8–10].

Висновки. Отже, для викладача ВНЗ важливим кроком у традиційній академічній кар'єрі є отримання штатної посади. Штатна посада захищає академічну свободу викладача – можливість викладати й вести дослідження, не боячись бути звільненим за непопулярні або дискусійні ідеї. Такі посади забезпечують стабільність як для викладачів, так і для навчального закладу в плані ефективних досліджень і викладання.

Література

1. Бельмаз Я.М. Професійна підготовка викладачів вищої школи у Великій Британії та США : монографія / Я.М. Бельмаз. – Горлівка : ГДПШМ, 2010. – 304 с.
2. De Simone D.M. Identity of the university professor is formulated over time, requiring self-discovery followed by being an intellectual scholar and teacher / D.M. De Simonr // Education. – 2001. – № 2. – V. 122. – P. 283–293.
3. Encyclopedia Wikipedia. Professor [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://en.wikipedia.org/wiki/Professor>.
4. Teaching profile preparation. Guidance notes. Promotion to senior lecturer, reader and professor. – University of Warwick, 2002. – 13 p.
5. U.S. Department of Labour Statistics. Occupational Outlook Handbook. Teacher-Postsecondary [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.bsl.gov/oco/ocos066.htm.